

## **ОЦІНЮВАННЯ ВПЛИВУ ПОДАТКОВОГО КЛІМАТУ НА ІНВЕСТИЦІЙНУ АКТИВНІСТЬ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В ОДЕСЬКОМУ І МИКОЛАЇВСЬКОМУ РЕГІОНАХ**

**Постановка проблеми.** Впровадження у вітчизняну практику оподаткування малого та середнього бізнесу спеціальних податкових режимів переслідувало зниження рівня податкового навантаження, пожвавлення підприємництва, підвищення інвестиційної активності і впорядкування процесу його адміністрування.

Однак податковий клімат, що нині склався, і в сфері якого функціонують малі та середні підприємства, має цілу низку суттєвих недоліків, які в своїй сукупності викликають необхідність детальної оцінки їх впливу на інноваційно-інвестиційний розвиток підприємництва.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** В сучасній науковій літературі питання теорії і практики оподаткування, в т.ч. малого та середнього бізнесу, розглядаються в працях багатьох українських та зарубіжних вчених. При цьому проблематика впливу податкового клімату на суб'єктів малого та середнього підприємництва, реформування спеціальних податкових режимів, цілеспрямованого податкового стимулювання представлена в публікаціях З.С. Варналія, О.Д. Василика, М.А. Гапонюка, Ю.Б. Іванова, П.В. Мельника, В.І. Міщенко, С.В. Науменкової, А.М. Поддєрьогіна, Д.В. Полозенка, І.В. Сала, В.М. Суторміної, А.В. Черепа, В.М. Федосова та багатьох інших.

Проблеми оподаткування інноваційної діяльності і оцінки ступеню інноваційності представлені дослідженнями О. Амоши, Т. Василь'євої, Б. Данілішина, В. Король, Т. Пасько, О. Стівбун, І. Шовкун та ін.

Незважаючи на широкий спектр досліджень, ряд проблем податкового регулювання інвестиційної активності малих і середніх підприємств не отримав

достатньої уваги з боку вчених. Відсутність обґрунтованого підходу до формування ефективно-справедливого податкового клімату малого та середнього інвестиційного бізнесу та розподілу рівня податкової компетенції по спеціальних податкових режимах робить актуальним обраний напрямок.

**Постановка завдання.** Підвищення фінансово-інвестиційних можливостей регіональних і місцевих органів влади, реалізація механізмів стимулювання інвестиційних процесів, управління податковою привабливістю території багато в чому визначається обсягами наданої їм податкової компетенції. Реформування системи оподаткування суб'єктів малого підприємництва, пільгування іноваційно-інвестиційного малого бізнесу дозволить забезпечити підвищення економіко-стимулюючого, бюджетного інвестиційного ефекту, очікуваного від цього сектору економіки, буде сприяти реалізації пріоритетних напрямків соціально-економічного розвитку країни.

Незважаючи на наявність в науковій літературі досліджень по проблематиці малого та середнього бізнесу, недостатньо дослідженими залишаються питання їх внеску в формування доходів бюджету, в активізацію інвестиційної діяльності. Таким чином, метою статті є висвітлення результатів оцінювання впливу податкового клімату на розвиток малих та середніх підприємств взагалі та інвестиційний розвиток зокрема.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Однією з умов успішного господарювання малого та середнього підприємництва є постійне оновлення матеріально-технічної бази виробництва. Для покращення свого виробничого потенціалу малими підприємствами Одеської області у 2010 р. було освоєно 2640,5 млн. грн. валових капітальних інвестицій (проти 1575,1 млн. грн. у попередньому році). Це склало 28,1 % від загального обсягу валових капітальних інвестицій підприємств-суб'єктів підприємницької діяльності області. У матеріальні активи було спрямовано 99,3 % обсягу валових інвестицій і тільки 0,7 % - у нематеріальний основний капітал.

Значна частина інвестицій в матеріальні активи витрачена на капітальне будівництво (включаючи поліпшення будівель та споруд тощо) – 70,4 %, на

придбання нових основних засобів – 21,4 % та на придбання раніше існуючих основних засобів – 8,2 %. На рисунку 1 наведена структура валових капітальних інвестицій в основний капітал малого підприємництва Одеського регіону у 2010 році.

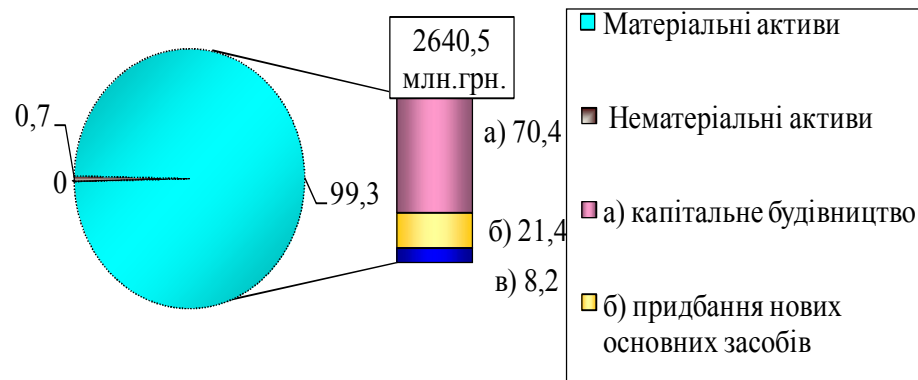


Рис. 1 Структура валових капітальних інвестицій в основний капітал малого підприємництва Одеського регіону у 2010 році (%)

Серед малих підприємств, що здійснювали валові капітальні інвестиції, найбільша частка обсягу загальних валових інвестицій припала на підприємства, що займалися операціями з нерухомим майном, орендою, інжинірингом та наданням послуг підприємцям - 66,0 %, у сільському господарстві, мисливстві, лісовому господарстві - 24,5 %, торгівлі; ремонті автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку - 6,5 %, будівництві - 6,1 %, діяльності транспорту та зв'язку - 4,8 %, промисловості - 4,3 %. Зокрема, серед промислових видів діяльності більшу частину валових інвестицій здійснили малі підприємства переробної промисловості - 99,2 %, виробництва та розподілення електроенергії, газу та води - 0,8 % та добувної промисловості - менше ніж 0,1 %. Найменша частка загальних валових інвестицій серед малих підприємств здійснена у сфері освіти – менше ніж 0,1 %, рибальства, рибництва, фінансової діяльності і охорони здоров'я та надання

соціальної допомоги - 0,1 %, надання комунальних та індивідуальних послуг, діяльності у сфері культури та спорту - 0,8 % [1].

У 2010 році малими підприємствами Миколаївської області за рахунок усіх джерел фінансування було освоєно 470 млн. грн. капітальних інвестицій, що становить 15 % загальнообласного обсягу. Понад дві третини вкладень (68 %) спрямовано в матеріальні активи, решта - у нематеріальні активи [2]. Внаслідок економічної кризи обсяг інвестиційних надходжень проти 2008 року скоротився більше ніж наполовину. Зменшення зафіксовано на малих підприємствах майже усіх видів економічної діяльності, крім готельного та ресторанного бізнесу, та підприємств, що займаються охороною здоров'я і надають соціальну допомогу.

Інвестиційна діяльність малого бізнесу Миколаївської області за галузевим аспектом досить неоднорідна. Значні об'єми капіталу - майже половину загального обсягу - було спрямовано у розвиток малих підприємств, що здійснюють операції з нерухомим майном, займаються орендою, інжинірингом та надають послуги підприємцям, 18 % - спрямовано у сільське господарство, 14 % - у розвиток торгівлі. Підприємствами промисловості та будівництва освоєно по 5 % капітальних інвестицій.

Капітальні інвестиції здійснювали малі підприємства усіх міст та районів області. Левову частку обсягу капітальних інвестицій (75 %) освоєно підприємствами обласного центру, на підприємства м. Южноукраїнська та Баштанського, Єланецького, Новоодеського районів припало по 2 % капіталовкладень, на підприємства решти міст та районів – не більше 1 %. На рис. 2 відображено структуру валових капітальних інвестицій в основний капітал малих підприємств Миколаївського регіону у 2010 році.

Одним з інтенсивних факторів розвитку підприємництва є впровадження інноваційних факторів виробництва. Впровадження технологічних інновацій забезпечує конкурентоспроможність продукції в умовах ринку. Водночас залишається ціла низка чинників, які перешкоджають здійсненню інновацій на малих підприємствах. Це нестача власних коштів, відсутність фінансових

коштів у замовника, високий економічний ризик, великі витрати на нововведення, відсутність підтримки з боку державного сектору економіки та інше.

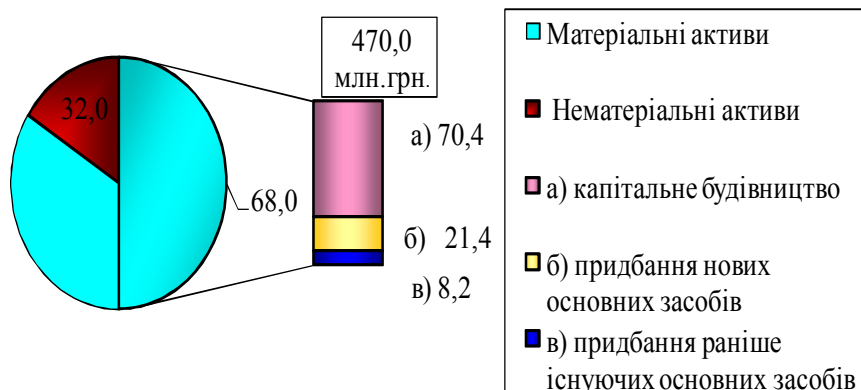


Рис. 2. Структура валових капітальних інвестицій в основний капітал малого підприємництва Миколаївського регіону у 2010 році (%)

Проведений нами аналіз динаміки податкового законодавства показав, що в період 1992-2010 рр. було прийнято значне число поправок, орієнтованих на стимулювання розвитку інноваційної діяльності господарюючих суб'єктів. Кожна з новацій несла в собі певний позитивний потенціал, проте прийняті зміни не носили системного характеру, що і стало одним з чинників їх низької ефективності. Попри те, що існуюча система податкових інструментів, стимулюючих інноваційну діяльність, налічує більше 10 позицій, корінного перевороту у бік інноваційної економіки в Україні до теперішнього часу не сталося. У таких умовах особливу роль починає грати оцінка ефективності використовуваних податкових інструментів і, зокрема, податкових пільг.

Витрати на технологічні інновації по малих підприємствах Одеської області у 2010 р. впроваджені на 12,0 млн. грн., що становить 0,9 % від цього показника по регіону. 66,9 % технологічних інновацій здійснено малими підприємствами переробної промисловості (з них 75,8 % малими підприємствами целюлозно-паперового виробництва; видавничої діяльності) та 33,1 % – малими підприємствами торгівлі; ремонту автомобілів, побутових

виробів та предметів особистого вжитку (з них 100 % здійснені малими підприємствами оптової торгівлі продуктами харчування, напоями та тютюновими виробами).

Виявлення неефективності існуючих податкових пільг, спрямованих на стимулювання розвитку інноваційної економіки, позначило необхідність пошуку її причин. Найважливішою причиною неефективності є відсутність комплексного підходу до розробки і надання податкових пільг. Серед існуючих податкових пільг, стимулюючих інноваційну діяльність, переважне число діє на трьох перших стадіях інноваційної діяльності, тобто на етапі створення інновацій. Серед заходів, побічно стимулюючих попит на інновації, можна виділити тільки звільнення від ПДВ реалізації певних об'єктів інтелектуальної власності. Заходи, спрямовані на стимулювання впровадження результатів науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт і споживання інноваційних продуктів (наприклад, устаткування), в українській практиці відсутні.

Таким чином, низька ефективність сучасної системи податкових інструментів, спрямованих на розвиток інноваційної економіки, багато в чому визначається відсутністю заходів, стимулюючих повний інноваційний цикл «розробка – впровадження у виробництво – комерціалізація». В той же час, останні стадії цього циклу мають істотне значення в забезпеченні стійкого інноваційного розвитку країни.

Аналіз зарубіжного досвіду стимулювання інноваційного розвитку виявив комплексний підхід до використання податкових інструментів, як з точки зору охоплення різних стадій інноваційної діяльності, так і з позицій поширення стимулюючого впливу не лише безпосередньо на інноваційні організації, але і на інших суб'єктів інноваційної діяльності [3, с. 112; 4; 5; 6]. Застосування подібного досвіду розвинених країн в питаннях податкового стимулювання може стати дієвим механізмом, який сприятиме розвитку інноваційної складової економіки України.

Зміни показників, що характеризують сектор малого підприємництва, підтверджують тенденцію до зниження ділової активності малих підприємств за період 2008 - 2010 рр. У зв'язку з кризовими явищами в економіці відбулося

стиснення сектору малого підприємництва в Миколаївському і Одеському регіонах. За рівнем розвитку малого та середнього підприємництва диференціація регіонів, міст та районів достатньо велика. Це можна пояснити багатьма факторами, такими як географічне положення, історичні обставини, ступінь розвитку економіки регіону, розвинутість інфраструктури, державне субсидювання регіону та іншими. Тож прийняття владою необґрунтованих рішень щодо малого та середнього підприємництва може спровокувати зворотну тенденцію: замість основного абсорбенту безробітних малий бізнес може перетворитися на потужного продуцента.

Для з'ясування причин занепаду і проблем, з якими стикається мале і середнє підприємництво, в рамках дослідження було проведено анкетування 50 керівників малих і середніх підприємств в обох регіонах: м. Первомайську (25,3 %), м. Южноукраїнську (24,7 %), м. Котовську (25 %) і м. Вознесенську (25 %).

Негативні фактори, які гальмують активний розвиток і функціонування суб'єктів малого та середнього підприємництва в Одеській і Миколаївській областях, обумовлені сукупністю чинників, основними з яких є адміністративні перешкоди і недосконала податкова система. Адміністративні бар'єри впливають на малі та середні підприємства через низку наглядово-перевірочних інстанцій та різноманітних формах їх контролю (дозволи, ліцензії, сертифікати та ін.). Взаємодія підприємців з державними інстанціями, починаючи з моменту реєстрації, перешкоджає їх стабільному розвитку. Періодичність взаємовідносин суб'єктів малого та середнього підприємництва з контролюючими органами відображена у таблиці 1.

Таблиця 1

Регулярність перевірок малих та середніх підприємств представниками контролюючих органів, %

Контролюючі органи	Менше одного разу на рік	Більше одного разу на місяць	Один раз на рік	Один раз у квартал	Один раз на місяць	Не "пам'ятають"	Всього
Пожежний нагляд	19,9	2,8	30,4	36,7	6,6	3,6	100
Митниця	69,6	1,7	4,9	2,8	2,4	18,6	100
Санепідемстанція	30,4	4,2	25,5	19,9	15,7	4,3	100

Органи внутрішніх справ	35,7	14,0	16,4	15,7	11,2	7,0	100
Податкова інспекція	15,4	14,0	30,4	27,6	8,4	4,2	100
Пенсійний фонд	43,4	1,7	28,3	15,4	4,2	7,0	100
Ліцензійна палата	55,6	1,7	24,5	7,0	2,1	9,1	100
Архітектурне управління	70,6	0,7	10,1	3,5	1,4	13,7	100

Наведені дані свідчать про те, що найбільш часто навідуються до малих і середніх підприємств представники санепідемстанції, органів внутрішніх справ і податкової інспекції, що значно обмежує їх вільний розвиток. У тіньовому секторі економіки України перебувають від 10 до 17 % коштів великого та середнього бізнесу [7]. Інші контрольно-перевірочні органи також не відстають в перевірках. В результаті доля податкових надходжень від малих підприємств в загальному обсязі податкових платежів по державі в цілому становить біля 8-9 %, тоді як по Миколаївській області цей показник становить 23 %, а по Одеській - 26,2 %. В розвинутих країнах цей показник становить більш 40 %.

Одним із завдань, які ставилися респондентам під час опитування, було прохання оцінити стан податкового клімату в Миколаївській і Одеській областях на момент опитування. На жаль, частка керівників підприємств, які оцінили податковий клімат як несприятливий, становить 45,7 %, що значно перевищує частку тих респондентів, які дали йому загалом позитивну оцінку (22,0 %). Нейтральну оцінку податковому клімату ("Настільки сприятливе, наскільки й ні") дала майже третина керівників підприємств - 32,3 % (табл. 2.).

Таблиця 2.

#### Оцінка податкового клімату в Миколаївській і Одеській областях

Оцінка	% відповідей
Несприятливий	22,2
Скоріше несприятливий	23,5
Настільки сприятливий, наскільки й ні	32,3
Скоріше сприятливий	17,2
Сприятливий	4,8

Проведений аналіз показує, що оцінки податкового клімату керівниками підприємств, які займаються різними видами економічної діяльності, майже не відрізняються. Але ми встановили залежність між обсягом реалізації продукції



підприємства і оцінкою податкового клімату: із зростанням обсягу реалізації частка негативних оцінок скорочується (рис. 3).

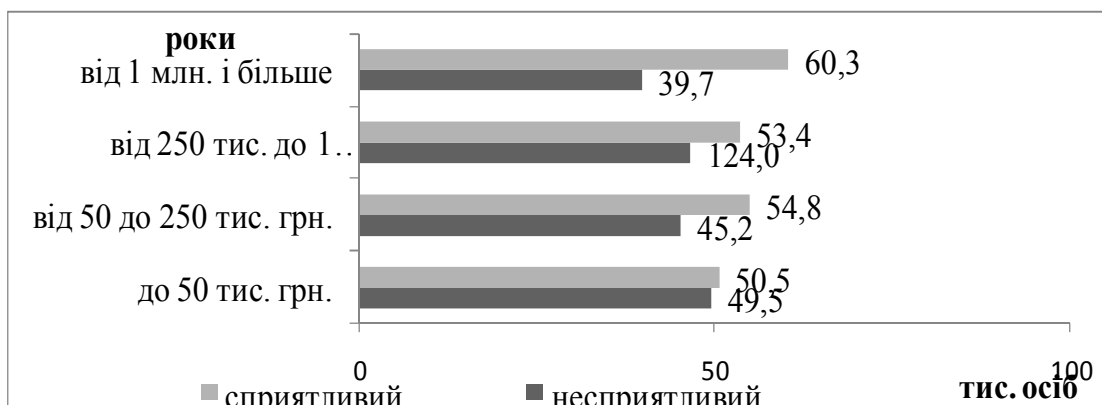


Рис.3. Оцінка податкового клімату керівниками підприємств з різними обсягами реалізації продукції в 2010 році (%)

Наведемо дані щодо оцінки податкового клімату в досліджуваних регіонах України за п'ятибальною шкалою, де 1 означає “несприятливий для розвитку підприємницької діяльності”, 2 - “скоріше несприятливий”, 3 - “наскільки сприятливий, настільки й ні”, 4 - “скоріше сприятливий”, 5 - “сприятливий”. Отже, вища середня оцінка свідчить про кращий стан податкового клімату з погляду керівників малих і середніх підприємств, що працюють в областях. Однак, середня оцінка підприємницького середовища по Одеській області 2,79, а по Миколаївській - 2,70 бали, тобто є доволі невисокою.

Серед усіх підприємств, керівники яких узяли участь в опитуванні, в 2010 році були прибутковими 36,4 %, беззбитковими - 43,7 %, збитковими - 19,9 %. За цього прибутковість 37,7 % малих та середніх підприємств у 2010 році зросла порівняно з 2009 роком, а у 19,7 % підприємств - зменшилася.

Серед підприємств з різними обсягами реалізації продукції частка збиткових у групі з обсягом реалізації до 50 тис. грн. сягає 29,2 %, тоді як серед підприємств з обсягами реалізації на суму понад 1 млн. грн. збитковими є лише 12,5 %. Найбільше збиткових і найменше прибуткових підприємств було в 2010

році серед підприємств сільського господарства, а найліпшою була ситуація серед підприємств сфери торгівлі (рис. 4).

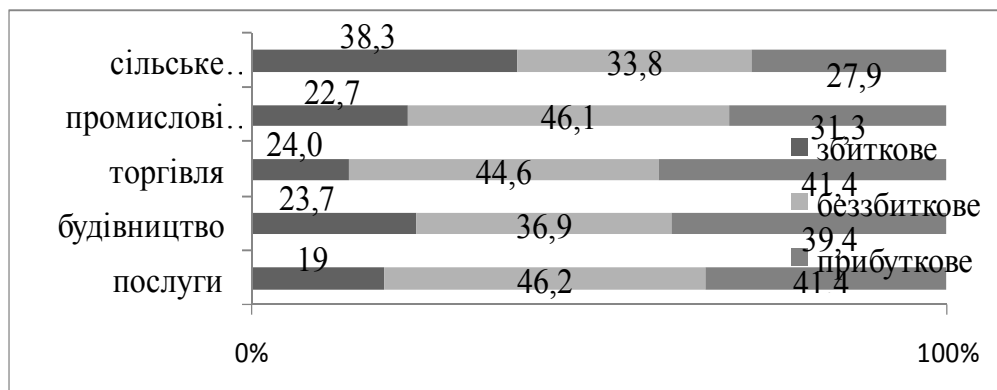


Рис. 4 Розподіл респондентів за рівнем фінансового стану і сфери діяльності

За даними офіційної статистики, частка збиткових серед приватних підприємств Одеської області становить - 42,3 %, а по Миколаївській - 36,6 %, що вдвічі більше, ніж зафіксовано в даному дослідженні. Це свідчить про те, що значна частина малих та середніх підприємств приховує свій реальний фінансовий стан, і реальна кількість збиткових підприємств є значно меншою.

Окремим і, на нашу думку, найактуальнішим питанням до респондентів було оцінити податковий клімат до прийняття закону №4014 і після його прийняття[8]. При цьому відповіді ми розподілили по сферах господарської діяльності (рис.5 ).

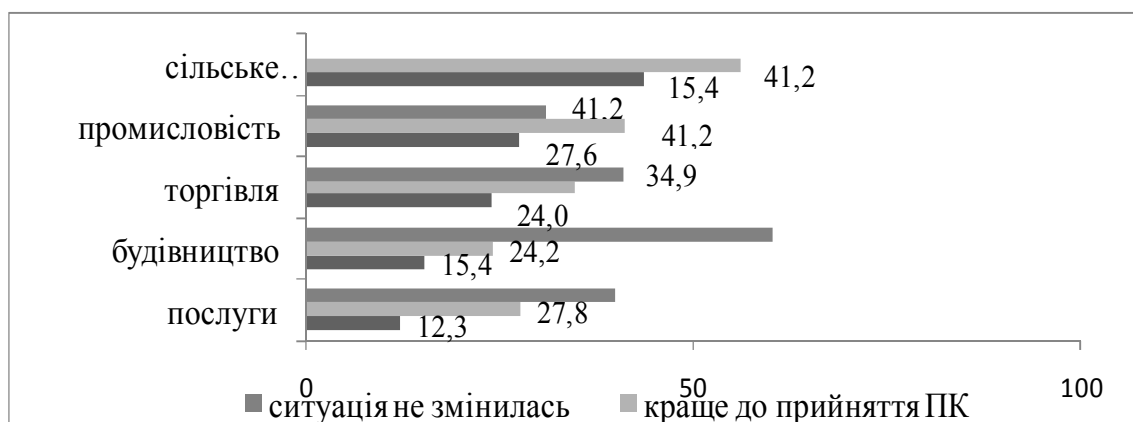


Рис. 5. Оцінювання податкового клімату в залежності від прийняття Закону № 4014 суб'єктами малого та середнього підприємництва по сферах господарської діяльності

Майже всі підприємці по досліджуваних галузях переконані, що податковий клімат в зв'язку з прийняттям вищезгаданого закону погіршився, навіть в порівнянні з його станом до і після вступу в дію Податкового Кодексу України[9]. Пояснювали це тим, що його прийняття привело до збільшення безробіття та трудової міграції серед українців, а також до зниження прибутковості багатьох малих і середніх підприємств. Проте, слід відмітити, що є і такі, які вважають, що він не змінився в жодний бік, оскільки з одного боку, начебто вводились певні полегшення, а з іншого - обмеження, що нейтралізують ці полегшення.

Якщо оцінити ситуацію з податковим кліматом для суб'єктів малого та середнього підприємництва, яка склалася після вступу в дію Закону №4014, то, на жаль, закон не стимулює ділову активність та не пропонує ефективний і простий механізм стягнення податків. Проте, закон містить, хоча й не такі численні, певні позитивні моменти, а саме:

1. Значне збільшення максимально -припустимих оборотів для платників податків, що потраплять до 2-4 груп (з 500 тисяч гривень до 1, 3, 5 мільйонів відповідно).

2. Підприємствам та підприємцям, що знаходяться на загальній системі оподаткування, дозволено включати до витрат видатки на придбання товарів (робіт, послуг) у фізичних осіб - підприємців, які є платниками єдиного податку. Раніше Податковий кодекс України дозволяв такі витрати лише на придбання робіт і послуг у сфері інформатизації.

3. За фізичними особами - платниками єдиного податку можливості зареєструватися та сплачувати ПДВ (раніше таке право було лише в юридичних осіб), а також позбавити їх такої незручності, як щорічне отримання нового свідоцтва платника єдиного податку.

4. Незначним позитивним моментом є те, що Верховна Рада звільнила підприємців-інвалідів і підприємців-пенсіонерів від сплати єдиного соціального внеску, а також скасувала штрафні санкції за несплачені 2010-го року внески до Пенсійного фонду. Такі норми законодавства, хоч і несуть позитивні зміни, але не вирішують питання глобально.

Також ми виявили наступні протиріччя, ризики та обмеження, які запобігатимуть не лише інноваційно-інвестиційній діяльності малих та середніх підприємств, але і звичайному розвитку:

1. Не можна назвати спрощенням розподіл усіх платників єдиного податку на чотири групи, а також встановлення різних правил гри для цих груп;

2. Реальне підвищення ставок. Юридичні особи, сплачують 3 % або 5 % від доходу замість діючих до ухвалення закону ставок 2,58 % та 4,3 % (тобто 43 % від ставок 6 та 10 %). Для більшості фізичних осіб податкове навантаження також збільшилось. Розмір податку для 1 та 2 груп прив'язаний до мінімальної заробітної плати, в результаті чого їхні податки також збільшуватимуться щорічно у зв'язку із збільшенням мінімальної зарплати;

3. Включення до бази оподаткування єдиним податком безоплатно отриманих товарів, робіт, послуг, а також кредиторської заборгованості, за якою минув строк позовної давності;

4. Заборона оподатковувати єдиним податком пасивні доходи (роялті, відсотки, дивіденди) фізичних осіб - підприємців. Такі доходи оподатковуються податком на прибуток фізичних осіб за загальними правилами Податкового кодексу України;

5. Оподаткування єдиним податком за підвищеними ставками доходу, отриманого від діяльності, не зазначеної у свідоцтві, або від здійснення негрошових операцій;

6. Заборона фізичним особам здійснювати негрошові розрахунки (раніше подібна заборона стосувалася лише юридичних осіб - платників єдиного податку);

7. Ускладнено податковий облік платників податку на прибуток, оскільки закон зобов'язує їх вести його у розрізі платників єдиного податку та надавати відповідну інформацію разом із декларацією щодо податку на прибуток до ДПА;

8. Суттєво обмежено види діяльності, дозволені для цілей єдиного податку.

9. Недостатньо чіткими є формулювання Закону щодо обов'язкової/добровільної реєстрації платника єдиного податку платником ПДВ.

10. Великі розміри єдиного соціального внеску - це той фактор, який тінїзує зарплату. Сьогодні роботодавці змушені заплатити мінімум 34,7 % за найманого працівника, 15-17 % податку на доходи фізичних осіб, що становить не менше 50 % нарахувань на зарплату.

У зв'язку з цим вважаємо, що податковий клімат, в якому відбувається життєдіяльність малого підприємництва, є несприятливим для здійснення малими та середніми підприємствами інвестиційно-інноваційної діяльності оскільки значна частина їх обігових коштів вилучається в процесі оподаткування.

**Висновки по даному дослідженню і перспективи подальших розробок.** Сьогодні в Україні прийнятий нещодавно закон № 4014 ще більше ускладнює ситуацію в сфері підтримки розвитку підприємництва. Задекларовані податкові пільги в Податковому кодексі для деяких галузей (судно- та авіабудівельної) не вирішують проблеми, оскільки ці галузі є збитковими, тому використовувати прибуток на власний розвиток вони зможуть не скоро. Ситуація обмеженості обігових коштів у суб'єктів малого підприємництва на інвестиції та інновації вимагає державного управління інвестиційно-інноваційною діяльністю в Україні, використовуючи інструменти та стимулюючі важелі податкового механізму. В подальшому необхідно розробити такий податковий механізм управління інвестиційно-інноваційною діяльністю малих та середніх підприємств, який би оптимально збалансовував

інтереси держави, регіону, міста та малих і середніх підприємств-суб'єктів інвестиційно-інноваційної діяльності.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Розвиток малого підприємництва в Одеській області у 2010 р. Доповідь. - Головне управління статистики в Одеській області. За ред. Н.П. Кузьмінової.
2. Фінанси малих підприємств Миколаївської області у 2010 р. Статистичний збірник. - Головне управління статистики у Миколаївській області. За ред. О.Г. Ковалюк
3. Сысоев В. Современные тенденции в развитии управления ТНК /В. Сысоев, Абраменко В. // Вопросы экономики, 2007. - № 5 – С. 112.
4. Белов В.Н. К вопросу о российской инновационной политике. Зарубежный опыт/ В.Н. Белов// Инновационная политика и инновационный бизнес в России. Аналитический вестник. – 2001. - № 5 (146). - С. 16-27.
5. Зайцев В. Льготы для инноваций: Мировой опыт/ В. Зайцев // Деньги. – 2010. - № 41 (798). – С. 56-62.
6. Краснова В.В., Безчасная Т.В. Мировой опыт развития технопарков// Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: Региональный аспект: Сб. научных трудов. Ч.2. - Донецк: ДонНУ - 2008. - С. 484-489.
7. До 17% економіки України знаходиться в тіні [Електронний ресурс]. - Режим доступу: [http://www.prostobiz.ua/biznes/razvitiye\\_biznesa/novosti/do\\_17\\_ekonomiki\\_ukrainy\\_nahoditsya\\_v\\_teni\\_nalogovaya](http://www.prostobiz.ua/biznes/razvitiye_biznesa/novosti/do_17_ekonomiki_ukrainy_nahoditsya_v_teni_nalogovaya)
8. Закон України “Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів України” (щодо спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва)” № 4014-VI від 04.11.2011 // <http://www.nau.kiev.ua/doc/8521.htm>
9. Податковий Кодекс України № 2755-VI від 02.12.2010 // Відомості Верховної Ради України, 2011, № 13-14, № 15-16, № 17, ст.112